

ХАРАКТЕРИСТИКА ОСОБИ ЗЛОЧИНЦЯ – ЧЛЕНА МОЛОДІЖНОЇ НЕФОРМАЛЬНОЇ ГРУПИ (ОБ'ЄДНАННЯ)

PERSONAL CHARACTERISTICS OF THE CRIMINAL – MEMBER OF YOUTH INFORMAL GROUP (ASSOCIATION)

Щербина С.О., аспірант кафедри кримінального права та правоохоронної діяльності

Запорізький національний університет

У статті здійснено спробу комплексного дослідження криміналістично значущих різноаспектних типових характеристик, рис, структури особи злочинця як члена молодіжної неформальної групи (об'єднання) з метою підвищення ефективності виявлення, розслідування та розкриття кримінальних правопорушень.

Запропоновано для детальної характеристика особи молодого злочинця-неформала, враховувати такі елементи: 1) демографічні (вік, стать, сімейний стан, стан здоров'я та ін.); 2) морально-етичні (ціннісні орієнтири, етнічна ідентичність, рівень інтелекту, світогляд); 3) психологічні (психоемоційний стан, система уявлень про власну особистість, аутостигматизація, здатність пристосовуватись); 4) психічні (стан психіки, спадковість); 5) соціально-економічні (трудова (освітня) діяльність, економічне забезпечення, сімейні відносини).

В процесі дослідження було визначено ряд характерних рис, притаманних учасникам неформальних молодіжних груп (об'єднань): вони створюють власну систему цінностей та ідеологію, яка характеризується нігілізмом, конфліктністю та запереченням загальноприйнятих етичних, культурних, моральних та правових норм в суспільстві; при залучені людини до неформального об'єднання спостерігається повна зміна її світогляду; учасники характеризуються невмотивованою, підвищеною жорстокістю і неконтрольованою агресією; можуть вчиняти кримінальні правопорушення спонтанно або організовано; кількісний склад учасників може нараховувати від кількох до тисяч осіб; більшість учасників зловживають алкоголем, наркотичними речовинами, можуть мати інші види залежності напр. ігроманія; зазвичай вони мають низький рівень доходів і низький рівень інтелекту; можуть мати спільні особливості мовлення (сленгу), одягу, зовнішнього вигляду (зачіска, макіяж, тату і т.д.) або залишати на місці вчинення кримінального правопорушення певні «ритуальні» чи «обрядові» знаки (сатаністи, скінхеде).

Саме ці особливості особи злочинця-неформала і можуть сприяти вдосконаленню методики, підвищенню ефективності розслідування та розкриття злочинів.

Ключові слова: молодіжна неформальна група (об'єднання), особа злочинця-неформала, криміналістично значущі риси особи, скінхеде, футбольні фани, хіппі, растамани, сатаністи.

The article attempts to make a comprehensive study of the criminally significant multidimensional typical characteristics, traits and personality structure of a criminal as a member of a youth informal group (association) with a view to improving the efficiency of detection, investigation and disclosure of criminal offences.

It is proposed that for a detailed characterisation of a young informal criminal, the following elements should be taken into account: 1) demographic (age, sex, marital status, health status, etc.); 2) moral and ethical (value orientations, ethnic identity, level of intelligence, worldview); 3) psychological (psycho-emotional state, system of ideas about one's own personality, autostigmatisation, ability to adapt); 4) mental (state of mind, heredity); 5) socio-economic (labour (educational) activity, economic security, family relations).

The study identified a number of characteristic features inherent in participants of informal youth groups (associations): they create their own system of values and ideology, characterised by nihilism, conflict and denial of generally accepted ethical, cultural, moral and legal norms in society; when a person is involved in an informal association, a complete change in their worldview is observed; participants are characterised by unmotivated, increased violence and uncontrolled aggression; they can commit criminal offences spontaneously or organised; the number of participants can range from several to thousands of people; most participants have gambling addiction; they usually have low income and low intelligence; they may have common features of speech (slang), clothing, appearance (hairstyle, make-up, tattoos, etc.) or leave certain "ritual" or "ceremonial" signs at the scene of a criminal offence (satanists, skinheads).

It is these peculiarities of an informal criminal that can contribute to the improvement of the methodology, increase the effectiveness of investigation and detection of crimes.

Key words: youth informal group (association), personality of an informal criminal, forensically significant personality traits, skinheads, football fans, hippies, rastas, satanists.

Постановка проблеми. Молодіжна злочинність є найбільш актуальним і найменш дослідженим видом організованої злочинної діяльності, а криміналістична характеристика злочинів проти життя і здоров'я особи, які вчинені учасниками молодіжних неформальних угруповань має важливе значення як для попередження, так і для їх виявлення, розслідування та розкриття. Існують певні відмінності в моделях правопорушень між молодими людьми та дорослими – з точки зору типів правопорушень, їх частоти, ступеня суспільної небезпеки [1]. Але саме організована молодіжна злочинність несе найбільшу небезпеку, адже в перспективі це сприятиме криміналізації мислення суспільства, яким в умовах глобалізації та тотальної цифрової трансформації дуже легко маніпулювати. Додатковим фактором активізації проявів агресії є тривалий воєнний стан в нашій державі та отримані навички більшості молодих людей в оволодінні різними видами зброї та їх безпосередньому застосуванні.

Загальна характеристика особи злочинця включає дані демографічного характеру, деякі моральні властивості

і психологічні особливості [2, с. 274]. Інформація про особу злочинця, виявлена при розслідуванні та зіставлена з даними про спосіб, механізм і обстановку вчинення злочину, створює нову самостійну інформацію, яка дозволяє правильно визначити напрямок і способи розшуку, затримання та подальшого викриття злочинця [3, с. 412].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемами дослідження криміналістичної характеристика особи злочинця в тому числі і як молоді людини займались такі вчені як: К. Агапова, В. Бабакин, А. Бабенко, В. Бахін, А. Волобуєв, І. Загородній, А. Іщенко, Р. Карпенко, О. Колесніченко, О. Кузьменко, О. Лишак, В. Лукашевич, Р. Мельник, Н. Мужанова, М. Салтєвський, С. Томин, В. Шепітько, М. Яблоков та інші. Проте характеристика особи злочинця як члена молодіжної неформальної групи (об'єднання) привертала увагу небагатьох дослідників, зокрема окремо цю проблематику підіймає у своїй статті М. Ларкін. Саме тому тема дослідження є актуальною, становить перспективу для науково-теоретичного пошуку і має практичне значення.

Метою статті є комплексне дослідження криміналістично значущих різноаспектних типових характеристик, рис, структури особи злочинця як члена молодіжної неформальної групи (об'єднання) з метою підвищення ефективності виявлення, розслідування та розкриття кримінальних правопорушень.

Виклад основного матеріалу. В літературі існують різні позиції щодо характеристики особи злочинця та необхідної сукупності притаманних структурних елементів. Так, В. В. Тіщенко, вважає, що дані про суб'єкта (суб'єктів) злочину містять у собі різні відомості, що характеризують типову особистість злочинця, який вчиняє злочин певної спрямованості, і сприяють побудові версій щодо нього, його пошуку та встановленню. Криміналістично значущі властивості особистості злочинця він пропонує поділяти на три групи: 1) біологічні, що включають статеві, вікові, фізичні ознаки; 2) психічні, що свідчать про інтелект, емоційну й волюву сферу індивіда; 3) соціальні, що характеризують його суспільний статус, професійну належність, родинний стан, місце проживання, рід занять, взаємини з іншими людьми тощо [4, с. 62].

Існує думка висловлена Р. Карпенко відповідно до якої дані про неповнолітню особу, що заподіяла тілесні ушкодження, складаються з таких властивостей, як: біологічні та фізичні; соціально-демографічні; моральні; психологічні [5, с. 145].

Інші дослідники С. В. Томин та О. А. Лисак також наголошують на необхідності здійснення криміналістичної характеристики особи злочинця, адже саме вона здатна сприяти попередженню, розкриттю та розслідуванню злочинів і є невід'ємним елементом криміналістичної характеристики будь-якого злочину. Дослідники пропонують включати до неї ряд підструктур, а саме соціально-демографічну та психологічну. Практичне значення вивчення цих підструктур полягає також у попередженні злочинів адже з їх допомогою вирішуються завдання щодо: 1) можливого здійснення тактичного впливу на підозрюваного (обвинуваченого), в тому числі з метою недопущення вчинення ним злочинів у майбутньому; 2) накопичення та аналізу криміналістично значущої інформації про обставини, які сприяли вчиненню злочину [6, с. 278].

Отже, пропонуємо для детальної характеристики особи молодого злочинця-неформала, враховувати такі елементи: 1) демографічні (вік, стать, сімейний стан, стан здоров'я та ін.); 2) морально-етичні (ціннісні орієнтири, етнічна ідентичність, рівень інтелекту, світогляд); 3) психологічні (психоемоційний стан, система уявлень про власну особистість, аутостигматизація, здатність пристосовуватись); 4) психічні (стан психіки, спадковість); 5) соціально-економічні (трудова (освітня) діяльність, економічне забезпечення, сімейні відносини).

Членами неформальних молодіжних об'єднань груп (об'єднань) є молоді люди віком від 14 до 35 років (це вікові рамки близько 90% неформалів). У більшості випадків членами неформальних спільнот (близько 65% випадків) стають молоді люди віком від 14 до 24 років (підлітки та особи раннього молодіжного віку) [7, с. 75].

В Україні відповідно до п. 17 ст. 1 Закону України «Про основні засади молодіжної політики» до молоді належать особи віком від 14 до 35 років [8]. В зарубіжних країнах цей показник може відрізнятися. Наприклад, молодіжна політика Танзанії визначає молодь як будь-яку особу віком від 15 до 21 року та дітей віком до 15 років. Це відповідає Всесвітній програмі дій щодо молоді ООН, яка також визнає, що молодіжний вік може відрізнятися. ООН, залежно від соціального, культурного та політичного контексту в суспільстві [9, с. 12]. У США молоддю визнаються особи з 12 до 24 р. ООН, ЮНЕСКО вважають молоддю юнаків і дівчат віком від 17 до 25 років.

Успішний перехід до дорослого життя визначається досягненням трьох психосоціальних компонентів [10].

Першим з них є відповідальність, тобто здатність мислити і діяти самостійно та мати чітке усвідомлення власної ідентичності. Другим – поміркованість, тобто здатність приймати рішення, оцінюючи наслідки, і мати самоконтроль над імпульсивними чи емоційними вчинками. Третій – це перспективність, тобто здатність розуміти ширший соціальний контекст, здатність враховувати погляди інших та здатність застосовувати «часове» мислення наприклад, довгострокові наслідки своїх дій [11].

Враховуючи економічні, демографічні, психологічні та інші фактори розвитку особистості, які суттєво впливають на потенційну здатність молодої особи вступати до кримінальних неформальних об'єднань (груп) та вчиняти протиправні дії різного ступеня суспільної небезпеки, пропонуємо здійснювати їх вікову класифікацію наступним чином: 1) «підлітки» (14–18 р.); 2) «рання молодь» (18–25 р.); 3) «доросла молодь» (26–35 р.). Кожній із цих груп молодих людей притаманні особливості здійснення діяльності у складі неформальних злочинних угруповань, а отже це може суттєво впливати і на методику розкриття злочинів (кримінальних правопорушень).

Наступна ознака особистості злочинця-неформала полягає у соціальному середовищі, зокрема у соціальній атмосфері в сім'ї. Молоді люди, які виростили в неповних сім'ях, були свідками домашнього насильства насильства в сім'ї або мають батьків, які мають проблеми із залежністю, часто схильні до повторювати таку поведінку або розвивати почуття низької самооцінки або проблеми з психічним здоров'ям. Це може мати довгострокові поведінкові та психологічні наслідки. Крім того, коли молода людина зростає в середовищі, пронизаному організованою злочинністю і насильством, моделі агресивна поведінка починає вважатися нормальною. Як сказав один представник ОГС це може призвести до інверсії цінностей: «плекати злочинність, насильство і нечесність замість чесності, честі і традицій» [12].

Вступ злочинного угруповання пропонує вразливий молодій людині членство в групі однолітків, чітку особисту та соціальну ідентичність, більшу автономію від батьків чи опікунів, психосоціальну безпеку та впевненість у собі, «шлях до мужності» для молодих шлях до мужності для молодих чоловіків і засіб, за допомогою якого можна підвищити їхній соціальний статус. Культурні стереотипи про сильні чоловічі постаті та образи молодих чоловіків з грошима, зброєю, жінками та дорогими автомобілями створюють привабливі зразки для наслідування, створюють привабливі рольові моделі, і деякі молоді люди думають, що зв'язок з цими людьми підвищить їхнє становище і статус у суспільстві, принаймні серед однолітків [13, с. 11].

За віковими даними протягом 2016–2020 рр. структура вчинених злочинів розподіляється так: у віці 18–30 років у середньому вчиняють злочини 30,5%; від 30 до 40 років – 28,9%; на третьому місці знаходиться категорія осіб від 40 до 54 років – 22,1%; на четвертому місці – 55–59 років (3,7%) і на останньому місці – особи понад 60 років – 2,9% [13, с. 12].

У 2020 р., як і в попередні роки, найбільш кримінально активними були особи у віці 18–28 років. Кількість виявлених правопорушників цієї вікової групи у розрахунку на 100 тис. населення цього віку становила 549 (2016 р. – 534; 2017 р. – 624; 2018 р. – 620; 2019 р. – 578). Далі дуже близько до них були особи віком 29–39 років – 510 (2016 р. – 476; 2017 р. – 590; 2018 р. – 590; 2019 р. – 557); осіб віком 16–17 років до 257 (2016 р. – 379; 2017 р. – 406; 2018 р. – 359; 2019 р. – 307). Далі йдуть групи осіб у віці 14–15 років – 137 (2016 р. – 158; 2017 р. – 216; 2018 р. – 190; 2019 р. – 166) [14, с. 118].

Останнім часом збільшився відсоток вчинення молоддю тяжких та особливо тяжких злочинів від їх загальної кількості, який в середньому становить 67,2%,

а їх щорічний приріст збільшився на 36,8% (2017 р. – 48%, 2018 р. – 62%, 2019 р. – 78%, 2020 р. – 73%, 2021 р. – 74,8%) [14, с. 120].

У співвідношенні підліткової (у віці від 14 до 17 років – 35%) та дорослої (у віці від 18 до 24 років – 41%, від 25 років і старші – 24%) злочинної активності максимальна питома вага спостерігається в підлітків та осіб раннього молодіжного віку (від 14 до 24 років) – 76%. Їм властиві відчуженість, агресія, бездуховні інтереси, бажання «розфарбувати» собі життя, захоплення алкоголем і наркотиками, приналежність до неформальних об'єднань [15, с. 256].

Як свідчать результати дослідження Загороднього І.В., значний відсоток злочинців зловживає алкогольними напоями (систематично зловживали близько 60%, а у стані алкогольного сп'яніння вчинили злочин понад 85%) чи наркотичними засобами (4–5%, хоча фактично цей показник може бути вищим), відрізняються антисуспільною поведінкою, їм притаманні грубість та жорстокість у міжособистісних відносинах, невисокий рівень освіти, незайнятість у суспільно-корисній праці чи низька її престижність. Близько 35% злочинців раніше притягалася до кримінальної відповідальності [16, с. 65].

На підставі проведеного дослідження Агаповою К. В. було встановлено, що в 93% випадків суб'єктами кримінальних правопорушень вчинених у складі молодіжних угруповань стають чоловіки, а 7% випадків припадає на жінок [17, с. 226]. Цю думку підтверджують й інші вітчизняні дослідники, наголошуючи при цьому, що «...серед правопорушників, незмінним залишається абсолютне переважання чоловіків. Відсоток жінок-злочинниць не збільшується...» [14, с. 122]. У США також члени угруповань чоловічої статі значно переважають жінок, і ця різниця є більшою у пізньому підлітковому віці, ніж у ранньому [18, с. 2–3].

За результатами досліджень встановлено, що за кількістю учасників організовані озброєні молодіжні групи (об'єднання) найчастіше складаються з 2–3 осіб (40,8%); 6–7 осіб зафіксовано у майже третині випадків (28,6%); з 4–5 осіб зафіксовано у кожному п'ятому випадку (20,2%); 8–10 осіб фіксується у кожному десятому виявленому випадку (10,4%).

Молодіжні групи (об'єднання) різняться за розміром та залежно від типу в США, зокрема їх поділяють на: традиційні (великі, стійкі, територіальні) в середньому налічують близько 180 членів, тоді як спеціалізовані (наприклад, наркоторгівля) – лише близько 25 членів. У великих містах США деякі молодіжні групи налічують тисячі і навіть десятки тисяч членів [18, с. 2–3].

Зафіксовані випадки, як правило, мають усі ознаки організованої злочинної діяльності: навмисно створюються для систематичного вчинення насильницьких злочинів, характеризуються ієрархічною побудовою, мають власного лідера (або декількох лідерів), ретельно планують свої злочинні дії та способи уникнення від покарання, вчинення злочинів є постійним джерелом їх існування. Характерним виявився той факт, що більше половини (54%) зі складу злочинної групи раніше були засуджені за корисливі або корисливо-насильницькі злочини [19, с. 83].

Залучення молоді, а особливо неповнолітніх до кримінальної субкультури відбувається вкрай швидко і для багатьох стає специфічним способом компенсації, нівелювання тих невдач, яких вони зазнали у побуті, навчанні чи спілкуванні з однолітками [20, с. 306].

Так, згідно із оголошеними в судовому засіданні показаннями свідка ОСОБА_20, він пояснив, що приблизно з 2007 року, коли помер його батько, він став прибічником руху «Скінхеди». Також він зазначив, що організація «скінхедів» існує для підлітків, середній вік яких від 14 до 18 років, після 18 років вже «скінхеди» переходять або в інші організації, або уходять. В їх організації встанов-

лена дисципліна – особа, яка має свою думку, або іншого погляду на речі, які встановлені в організації, не приймаються і така людина покидає «скінхедів» [21].

Враховуючи доступність та велику популярність серед сучасних підлітків та молоді соціальних мереж, не варто лишати поза увагою той факт, що кримінальна неформальна субкультура може формуватися і розвиватися на тлі віртуально створених ними інтернет-спільнот. І це навіть незважаючи на те, що спілкування у таких спільнотах не обов'язково повинно знаходити своє продовження у реальному житті. На практиці вони мають різну кількість учасників, яка може вимірюватися як десятками, так і тисячами активних користувачів, а також різний рівень відкритості – вільний або обмежений доступ [20, с. 307].

На підставі цього можна типологізувати осіб – членів неформальних молодіжних груп, які вчиняють кримінальні правопорушення, що передбачає поділ злочинців за характером їхньої антигромадської спрямованості на такі типи: а) агресивно-епатажний – глибокодеформований тип особи з яскраво вираженою антигромадською спрямованістю, що відрізняється особливою жорстокістю й цинізмом; б) зневажливий – з негативним ставленням до життя та здоров'я людини, з домінантою демонстративною, агресивною поведінкою, який застосовує насильство як єдиний засіб і спосіб вирішення конфлікту, у більшості випадків створеного ним самим; в) проміжний – негативний тип особи, схильний до вчинення кримінальних правопорушень, з меншою мірою вираженості антигромадської спрямованості, у якого агресія є засобом досягнення злочинного результату, а не самоціллю, як в агресивно-епатажного типу; г) агресивно-насилницький – різко негативний тип особи, що застосовує насильство внаслідок неадекватної реакції на конфліктну ситуацію, а не як засіб вирішення проблем (на відміну від проміжного типу), найчастіше спровокованих самим потерпілим, і вчинення кримінального правопорушення через стереотип поведінки, що склався впродовж життя – застосування насильства у відповідь на агресію ззовні (на відміну від агресивно-епатажного типу) [17, с. 227].

Останнім часом в Україні, особливо під час дії воєнного стану з'являється велика кількість неконтрольованої зброї, чисельні зламани долі, нові парадигми соціально-економічного життя внесли істотні зміни у кількісні та якісні параметри сучасної злочинності, у тому числі й які вчиняються озброєними молодіжними організованими угрупованнями. Характерні особливості злочинності молодіжних угруповань – згуртованість, озброєність, невинуватість жорстокість та надмірна агресивність [22, с. 56].

Довготривала та глибока включеність у неформальну субкультуру призводить до інтериоризації системи цінностей і зміни світосприйняття, що в подальшому створює труднощі при поверненні в соціум [23, с. 45–46].

Як свідчать результати проведеного анкетування, проведеного М. О. Ларкіним, 82% членів молодіжних неформальних груп (об'єднань), які вчинили злочинні діяння, мотивом вступу до неформальної спільноти називають «незгоду з чинною ситуацією у суспільстві, державі» і розглядають скоєний злочин як «спосіб боротьби з несправедливістю» [7, с. 76].

Інформація про криміналістично значущі риси особи злочинця-неформала має важливе значення для підвищення ефективності виявлення, розслідування та розкриття кримінальних правопорушень вчинених учасниками молодіжних неформальних груп (об'єднань). Важливе значення в цьому контексті має ряд характерних рис, притаманних учасникам неформальних молодіжних груп (об'єднань):

1) вони створюють власну систему цінностей та ідеологію, відмінну від загальноприйнятої в соціумі, яка характеризується нігілізмом, конфліктністю та запереч-

ченням загальноприйнятих етичних, культурних, моральних та правових норм в суспільстві, фактично вони сприймають соціум як вороже середовище;

2) при залученні людини до неформального об'єднання спостерігається повна зміна її світогляду і фактично змінюється уявлення члена неформальної молодіжної групи (об'єднання) про себе і оточуюче середовище;

3) учасники характеризуються невмотивованою, підвищеною жорстокістю і неконтрольованою агресією;

4) можуть вчиняти кримінальні правопорушення спонтанно або організовано. Організовані правопорушення зазвичай вчиняються членами організованих молодіжних неформальних об'єднань, які мають чітку структуру і жорстку ієрархію (лідер – керівна ланка – рядовий учасник), а отже рядовий учасник фактично не має права відмовитись від вчинення кримінального правопорушення (злочину) без ризику втратити авторитет;

5) кількісний склад учасників може нараховувати від кількох до тисяч осіб. Деякі неформальні молодіжні групи (об'єднання) можуть мати і транснаціональний характер (напр. футбольні неформальні організації «хулз», «ультрас» і т.д.), а вчинення кримінальних правопорушень має системний, організований характер;

6) більшість учасників зловживають алкоголем, наркотичними речовинами, можуть мати інші види залежності напр. ігроманія;

7) зазвичай вони не навчаються і не працюють, тобто мають низький рівень доходів і низький рівень інтелекту, хоча можуть бути і виключення (напр., матеріально забез-

печені студенти закладів вищої освіти які створюють власні неформальні молодіжні об'єднання «мажори», «рейвери», «репери»);

8) правопорушення можуть вчинятись з корисливих мотивів (гопники, логери), з хуліганських міркувань для самоствердження та протиставлення себе соціуму (футбольні фани, хіппі, растамани), а також на підставі екстремістського світогляду, на ґрунті расової, національної, мовної, релігійної ворожнечі («Біла Влада – Скінхед Спектрум» (White Power – Skinhead Spektrum), українська філія світової екстремістської мережі «Кров і Честь» (Blood & Honour), воєнізована неонацистська секта «Світова Церква Творця Рутенія» (World Church of the Creator Ruthenia) і т.д.) та ін.;

9) можуть мати спільні особливості мовлення (сленгу), одягу, зовнішнього вигляду (зачіска, макіяж, тату і т.д.) або залишати на місці вчинення кримінального правопорушення певні «ритуальні» чи «обрядові» знаки (сатаністи, скінхеда).

Висновки. Саме ці особливості особи злочинця-неформала і можуть сприяти вдосконаленню методики, підвищенню ефективності розслідування та розкриття злочинів в т.ч. проти життя і здоров'я вчинених учасниками молодіжних неформальних груп (об'єднань). Ігнорування ж інформації про особливості особи злочинця-неформала може призвести до помилок в розслідуванні кримінальних правопорушень, адже реальна оцінка суспільної небезпеки правопорушень вчинених саме членами молодіжних неформальних угруповань відрізняється, адже позбавлена логіки та прогнозування.

ЛІТЕРАТУРА

1. Youth offending Research brief. Queensland treasury Queensland Government Statistician's Office April 2021 URL.: <https://www.qgso.qld.gov.au/issues/10321/youth-offending-april-2021-edn.pdf>
2. Криміналістика: Підручник / Кол. авт.: В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова, В. А. Журавель та ін. / За ред. проф. В. Ю. Шепітька. 4-е вид., перероб. і доп. Х.: Право, 2008. 464 с.
3. Криміналістика : підруч. для студ. вищ. навч. закл. / К. О. Чаплинський, О. В. Лускатов, І. В. Пиріг, В. М. Плетенець, Ю. А. Чаплинська. 2-е вид., перероб. і доп. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ ; Ліра ЛТД, 2017. 480 с. С. 412.
4. Тищенко В.В. Теоретичні і практичні основи методики розслідування злочинів : монографія. О. : Фенікс, 2007. 260 с.
5. Карпенко Р. Особа злочинця як елемент криміналістичної характеристики заподіяння тілесних ушкоджень, учинених неповнолітнім. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 9. С. 144–148. С. 145.
6. Томин С.В., Лишак О.А. Криміналістична характеристика особи злочинця та її значення у вирішенні завдань криміналістичної профілактики. *Криміналістика і судово експертиза*. 2020. Випуск 65. С. 271–282.
7. Ларкин М.А. Личность преступника-неформала (теоретико-криміналістический аспект). *Legea și Viața*. Octombrie 2019. С. 74–77.
8. Про основні засади молодіжної політики: Закон України від 27.04.2021 р. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1414-20>
9. Andersson C., Stavrou A. Youth delinquency and the criminal justice system in dar es salaam, tanzania a snap shot survey – april 2000. *Safer Cities series* No.1. Nairobi, Kenya. 2000. 92 с.
10. Cauffman E., Donley S. Thomas A. Raising the Age. *Criminology & Public Policy*. 2017 Vol.16, Iss.1. P. 73-81.
11. Cauffman, E., Steinberg, L. (Im)maturity of judgment in adolescence: Why adolescents may be less culpable than adults. *Behavioral Sciences & the Law*. 2000. № 18 (6). P. 41–760.
12. Prior, D, Farrow, K, Hughes, N, Kelly, G, Manders, G, White, S and Wilkinson B. Maturity, young adults and criminal justice: A literature review, University of Birmingham, Birmingham. 2011. URL.: https://www.academia.edu/21518198/Maturity_young_adults_and_criminal_justice_A_literature_review
13. Strengthening resilient balkansstrengthening resilience of youth to organized crime. *Global Initiative Against Transnational Organized Crime*, 2022 30 с. URL.: <https://globalinitiative.net/wp-content/uploads/2022/02/GMFA-Strengthening-Resilience-of-Youth-to-Organized-Crime-ENG-web.pdf>
14. Вербенський М.Г., Кулик О.Г., Наумов І.В. Кримінальна ситуація в Україні: основні тенденції 20 рік : монографія / за заг.ред. М.Г. Вербенського. Вінниця : ТВОРИ, 2021. 144 с.
15. Бабакін В. Оперативно-розшуковий моніторинг оперативної обстановки у протидії злочинам, що вчиняються молоддю. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2022. № 2. С. 253–258.
16. Загородній І.В. Розслідування злочинів, пов'язаних із нанесенням тілесних ушкоджень. Дис. ...канд. юр. наук 12.00.09, Одеса, 2017. 217 с.
17. Агапова К.В. Кримінологічна характеристика особи, яка вчиняє кримінальні правопорушення у складі молодіжних угруповань. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 1. С. 224–228. С. 226.
18. Howell J. C. Youth Gangs: an overvie. *Juvenile Justice Bulletin*. August 1999. 19 с.
19. Семенишин М.О. Концептуальні засади запобігання корисливо-насилницьким злочинам органами та підрозділами Національної поліції України (за матеріалами Операції Об'єднаних сил) : монографія. Київ : Дакор, 2020. 550 с.
20. Дитяча субкультура в Україні: традиції та сучасність (культурологічний контекст): монографія / С. М. Волков, Т. І. Гаєвська, Я. М. Левчук та ін. К.: Інститут культурології НАМ України, 2018. 576 с.
21. Вирок Головіївського районного суду м. Києва URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/4825224>
22. Бабенко А. М. Аналіз та запобігання кримінальним правопорушенням, що вчиняються озброєними молодіжними організованими угрупованнями. *Південноукраїнський правничий часопис* 2022. № 1–2. С. 54–59. С. 56.
23. Мужанова Н. В. Психологічні особливості розвитку смислової сфери представників неформальних субкультур. Дис. ... канд. псих. наук 19.00.07, Київ, 2021. 244 с.